
TOCQUEVILLE'DE DEMOKRATİK TOPLUMUN DOĞASI

*

*Cevat Özyurt**

ÖZET

Bu makalenin amacı, sosyolojinin kurucularından Tocqueville'in modern toplum çözümlemeleri ve bu toplumun geleceği hakkında öngörülleri ile bu toplumlarda karşılaşılabilecek sorunlara getirdiği çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Tocqueville'e göre, modernleşme sürecinde bir eşitlik ve demokrasi çağına girilmiş; aristokratik toplumdan demokratik topluma geçilmiştir. O'na göre demokrasi, siyasal bir sistem olduğu kadar, temel niteliği "koşullarda eşitlik" olan bir toplum modelidir. O, koşullarda eşitliği ve toplumun demokratikleşmesini tersine çevrilmesi mümkün olmayan tarihsel bir süreç olarak görür. Ancak bu tarihsel sürecin değerlerde ve insan mutluluğunda ilerleme olarak algılanmaması gerektiği uyarısında bulunur. Eşitlik ve demokrasi olguları kendi içlerinde özgü ciddi sorunlar barındırır. Eşitlik, kolektif sorumluluk duygusunun azalmasına, bencillığe yakın duran bir bireyselleşmeye ve kitleselleşmeye yol açabilir. Temsili demokrasi ve gelişmiş yönetsel bürokrasi ise vatandaşların siyaset yapma imkânını kısıtlayarak despotizme dönüşebilir. Tocqueville, aşırı bireyselleşme, kitleselleşme ve siyasetçilerin temsil yetkilerini kötüye kullanma sorunlarına çözüm olarak, örgütlenme özgürlüğünü kullanarak devlet ile birey arasında aracılık edecek sivil toplum kuruluşlarını hayata geçirmeyi önerir.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi.

Tocqueville'e göre, demokrasi değil, demokrasiler vardır; demokrasiye yönelik en büyük tehdit, demokrasinin kendi içinden gelir. Tocqueville'in bu özgün bakışı, her demokratik açılım arayışında onun yeniden keşfedilmesine ve yazılarındaki nesnel bakışın ve derinlikli analizinin daha iyi anlaşılmasına neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokratik toplum, aristokratik toplum, Tocqueville (Alexis de Tocqueville), eşitlik, özgürlük, sivil toplum, despotizm, çoğunluğun despotizmi, bireycilik-demokrasi, siyaset sosyolojisi.

TOCQUEVILLE'İN SOSYOLOJİDE YERİ

Alexis de Tocqueville (1805-1859)'in XIX. yüzyılın ortalarında yazdığı *Amerika'da Demokrasi [1835-1840]* ile *Eski Rejim ve Devrim[1856]* kitapları günümüzde sosyoloji klasikleri arasında yer almaktadır. Ne var ki bu kitapların yazarına yakın zamana kadar sosyoloji tarihi kitaplarında ve sosyoloji yazınında yer verilmemiştir (Glazer, 2000: 26). Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. *Birinci neden*, XIX. yüzyıldan itibaren XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar toplumsal ilişkilerden çok ekonomik kalkınmaya ve sanayileşmeye önem verilmesi (Comte, Saint-Simon, Spencer, Marx). *İkinci neden*, birey-toplum ilişkisinde önceliğin topluma verilmiş olması (Durkheim, Parsons). *Üçüncü neden*, mevcut durumu analiz etmek yerine politika yapıcılara mesaj veren toplum mühendisliği anlayışına öncelik verilmesi. *Dördüncü neden*, Tocqueville'in yazılarının XIX. yüzyılda hemen her türlü değişimin ilerleme olduğu yönündeki yaygın kanaatle uyuşmaması. *Beşinci neden*, Tocqueville'in aydınlatma çabasında olduğu gerçekleri, kendilerini demokratik olarak niteleyen devletler ve iktidar çevrelerinin bilinçli olarak gizlemek istemesi. *Altıncı (ve şimdi onun önemini artıran) neden ise*, Tocqueville'in kitaplarını yazdığı dönemde nüve halinde olan ve çok sonraları sosyolojinin temel konuları haline gelecek yabancılaşma, anomi, bürokratik oligarşi, totaliterizm, çoğunluğun despotizmi ve kitle toplumu gibi sorunlara yönelerek gelecek hakkında ümitvar olmayan öngörülerde bulunmuş olmasıdır (Elias, 2000: 22-6; Aron, 1994: 446).

Tocqueville'e sosyolojinin kurucu babaları arasında yer verme çabalarının, halk tarafından işbaşına getirilen totaliter sistemlerin tecrübe edilmesinden (XIX. yüzyılın 2. yarısından) sonra başlaması dikkat çekicidir. Tocqueville'in sosyoloji yazınındaki yerinin sağlamaştırılması büyük ölçüde Robert Nisbet ve Raymond Aron'un çabalarıyla olmuştur. Nisbet'e göre Tocqueville, "muhteşem bir tarafsızlıkla" modernitenin Marx'tan daha keskin bir eleştirisini yapmıştır (Nisbet, 2007: 114,160). Aron'a göre ise Tocqueville, modern toplumsal yaşam daha oluşum aşamasında iken onun temel özellikleri olan eşitlik, demokrasi, bireyselleşme, sivil toplum kuruluşları, kitle toplumu, bürok-

rasi gibi sorunlar üzerinde durarak, gelecek hakkında ciddi öngörülerde bulunmuş ve çağdaş toplumların yapısal özelliklerini, siyasal rejimlerin olası türlerini belirlemeye çalışmıştır (Aron, 1994: 446). Totaliter rejimlerin bireysel özgürlüklere ve sivil toplum kuruluşlarına yönelmiş olduğu tehditler ile kitle toplumu içinde bireylerin yalnızlaşması ve topluma yabancılaşması Tocqueville'e yönelik ilgiyi artırmıştır. *Amerika'da Demokrasi* kitabı II. Dünya Savaşı sonrasında yabancılaşma ve anomiyi ölçmenin aracı olmuştur (Nisbet, 1976-7: 69). Tocqueville'in sosyolojinin kurucu babaları arasında yer alıp almayacağını sorgulamaya bugün gerek duyulmaz.

Tocqueville, sosyoloji ve siyaset biliminde yeni bir ilgi odağı haline gelirken, kitapları yeniden okunmakta ve yorumlanmaktadır. Tocqueville'in demokratik toplumsal yaşam üzerine yaptığı yorumlar ve saptamalar, ve bu toplumu analiz etmek için geliştirdiği kavramlar hâlâ önemini korumaktadır (Kahraman, 2006-7: 257). O artık K. Marx gibi XIX. yüzyılın büyük sosyologları arasında kabul edilmekte, "sosyolog olarak, bireyciliğin derinlemesine çözümlenmesi"ni yaptığı, modern toplumsal yapıya muhafazakâr/liberal kattan yöneltilen sosyolojik eleştirinin en seçkin ismi olduğu belirtilmektedir (Beneton, 1995: 29). Batı toplumlarının demokratik bir biçimde düzenleneceğini gören ilk modern düşünür (Mitchell, 2002: 7) olan Tocqueville, ayrıca en büyük demokrasi uzmanı (Kateb, 2003); "özerkliğin özgürlük olduğu hakkında yazan ilk kişi" ve refah devletçiliği terimini ilk kullanan yazar (Sennett, 2005: 127,129); bireysel özgürlükler ile toplumsal eşitlik arasındaki çatışmaya dair klasik bir çözümleme geliştirmiş ve hâlâ "eşitliğin tam da kitle demokrasisinin bağrında yatan modern köklerini ciddi bir biçimde araştırmış birkaç klasik yazardan biri" (Turner, 1997: 21); kitle toplumunun ilk sosyolojik eleştirmeni (Swingewood, 1996: 18); "modern toplumda örgütlü yaşamın en tanınmış savunucusu" (Fukuyama, 1994: 470) ve "bürokrasi sözcüğünün bulucusu"dur (Kahraman, 2006-7: 255). W. Dilthey'e göre ise o, "XIX. yüzyılın en büyük orijinal filozofu"dur (Woldring, 1998: 365). Son yirmi yıldır sosyal sermaye, yönetim ve düşünümSELLİK gibi kavramların sosyoloji yazınına girmesi ile siyasal alanda liberal demokrasinin yeni bir yayılma dalgası yakalamış olmasının Tocqueville'e olan ilgiyi sürekli hale getirdiği ve yoğunlaştırdığı gözlemlenmektedir.

Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi'de Birleşik Devletler ile Fransa'nın demokratikleşme, çağdaşlaşma alanındaki benzerlikleri ve farklılıklarını karşılaştırır; Eski Rejim ve Devrim'de* ise İngiltere ve Fransa'nın aristokratik toplumdan eşitlikçi demokratik topluma geçerken izledikleri yöntemin benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya koyar (Woldring, 1998: 365). Tocqueville'e göre, tüm

toplumlar kaçınılmaz olarak demokrasi ve koşullarda eşitliğe doğru yol alırken, bu yolda kendi tarihsel mirasına ve ulusal karakterine uygun bir yol izler. Bu açıdan Tocqueville, yöntemsel olarak Montesquieu'nün ardıdır. O bir yandan her bir toplumun siyasal ve sosyal karakteristiklerini anlamaya çalışırken, diğer taraftan, tüm toplumları etkisi altına alan tarihsel eğilimleri açıklamayı amaçlar.

Tocqueville, gelişmekte olan “demokratikleşme” ve “koşullarda eşitlik” olgusunun insanî bir ilerleme olarak değerlendirilmesinden kuşku duyar. Ona göre, hiçbir şey artık eskisi gibi değildir: Fakat hiç kimse, dünyanın şu anki halinin eskisinden daha ileride olduğunu kesin olarak söyleyemez. Aristokratik/feodal toplumların yapısal kötülük ve erdemleri, modern toplumsal yapının doğasına aykırı olduğundan, bunların yeni sosyal duruma aktarılması mümkün değildir. Ancak önceden bilinmeyen bazı iyi ve kötü yönelimler, çağdaş demokratik toplumlar için gayet doğal hale gelmektedir. Çünkü geleksel insan ve modern insan, iyilikleri ve kötülükleri birbirinden farklı olan iki ayrı dünyada yaşar. Bu nedenle yeni toplumu, eski değerlerle yargılama yanlışlığına düşülmemelidir. Eski toplumun bazı değer ve kurumlarını geride bırakarak, diğerlerini yeni toplumsal yapıya aktarmak da mümkün değildir; koşullarda eşitsizlik üzerine kurulu aristokratik sosyal yapı ile koşullarda eşitlik üzerine kurulu demokratik sosyal yapı arasında geçirgen olmayan bir sınır vardır (Tocqueville,1981: V. II: B.IV C.VIII)*. Tocqueville'in bu yargısı, onu muhafazakâr bir aristokrasi savunucusu olarak görmek isteyenlere verilen bir cevap gibidir. Onun nesnel bakışı, ne eski değerleri yaşatmasına ne de sorunlarla ve belirsizliklerle dolu yeni durumu alkışlamasına izin verir.

XIX. yüzyıl toplumlarının en belirgin özelliği, geleneksel toplumsal düzenin çökmesi ve “demokratik” nitelikli yeni bir toplumun doğmasıdır. Demokratik toplumun alamet-i farikası, bir değer olarak eşitliğin zihinlerde yerleşmesi ve bir olgu olarak yeni ekonomik kalıplarla vatandaşlık kimliğinin hukuksal ayrıcalıkları yok ederek koşullarda eşitliği gerçekleştirmesidir. Modern eşitlik düşüncesinin gelişmesiyle, toplumsal yaşam dönüşüme uğrayarak geleneksel yapıdan kurtulmakta, hiyerarşik/ayrıcalıklı toplumsal yapı ortadan kalkarak birey ile devlet arasındaki geleneksel aracı yapılar yok olma sürecine girmektedir (Beneton, 1995: 27). Tocqueville, bu değişimi hem Eski Dünya'da hem de Amerika'da karşılaştırmalı olarak inceler ve sonuçta şu yargıya varır: “Amerikalıların yaptığı, bizim [Avrupalı] yazarlarımızın düşünmüş olduğu

* Tocqueville'in “Democracy in America” adlı eserine bundan sonra yapılan atıflarda Cilt/Wolume (V) ile Kitap/Book (B), Kısım/Chapter ise (C) ile gösterilecek, metin içinde yer kaplamaması için, yazar adı ve yayın tarihi belirtilmeyecektir. Örneğin (V. II: B.IV C.VIII); cilt 2, kitap 4, kısım 8.

şeyi yerine getirmekten ibaretmiş gibi görünüyordu, bizim düşlemekte olduğumuz şeye onlar gerçeğin tözünü veriyorlardı” (Tocqueville, 2004: 229). Değişim, hem zihinlerde hem de toplumsal ilişkilerde gerçekleşmektedir. Avrupa’da (özellikle de Fransa’da) aydınlar zihniyet değişimini önemserken, Amerika’da sosyo-ekonomik koşullar çeşitli ülkelerden gelmekte olan göçmenleri eşitlikçi bir ilişkiye zorlar. Bu nedenle Tocqueville, Avrupalılar eşitlik imkânı sağlayan demokratik topluma geçiş için devrimci bir sürece gerek duyarlarken, Amerikalıların eşit/demokratik bir ortamda doğduklarını belirtir (V.II.B.II.C.III), aşağıda daha detaylı olarak göreceğiz.

DEMOKRATİK TOPLUM

P. Beneton modern toplumun iki büyük ve karşıt sosyoloğunun Marx ve Tocqueville olduğunu belirtir. Marx modern toplumu ‘kapitalist’ olarak adlandırırken, Tocqueville’e göre modern toplum, öncelikle demoktrattır. Demokratik toplumun en belirgin özelliği “bireysel eşitlik ilkesi ve duygusudur” (Beneton, 1995: 29). H. Mitchell’e göre Tocqueville, Batı toplumlarının demokratik bir biçimde düzenleneceğini gören ilk modern düşünürdür. Demokratikleşme olgusunun serbest ticarî hayatın gelişimiyle yakından ilişkisi vardır. Ekonomik ilişkilerin ayrıcalıksız bir biçimde düzenlenmesi, beraberinde eşitlikçi bir toplumsal yapı ortaya çıkarmıştır (Mitchell,2002: 7). G. Kateb (2003: 293, 275) ise Amerikan demokrasisini değerlendirmek için en iyi kılavuzun Tocqueville olduğunu belirtir. Kendisini bir özgürlük destekçisi olarak gören Tocqueville’e göre, eski aristokratik düzenin sona erışı tüm dünyada kaçınılmazdır, ne var ki bu dönüşümü mutlak bir iyilik olarak algılamak yanlıştır. Demokratik toplumlarda insanlar ortak duygulardan ve ihtiyaçları ortakça karşılama çabalarından uzaklaştıkları için onları yeni tip bir despotizmin bekleyeceğini düşünür (Maletz, 2001: 462). Ona göre, demokrasi insanları kendi özel yaşamları içine hapseder.

Tocqueville, eserlerinde demokrasi kavramını hem bir iktidar tipi hem de bir toplum tipi olarak kullanır (Can, 2004: 56). Tocqueville’e göre demokrasi bir yönetim biçimi olmaktan çok en belirgin özelliği koşullarda eşitlik olan bir “toplumsal durum”dur (Hancock, 1998: 212). Tocqueville’in bu yaklaşımı bugün geniş bir kabul görür. Örneğin, H. Bülent Kahraman (206-7: 229), demokrasinin bir siyasal rejim olup olmadığının bile tartışmaya açık olduğu; bir örgütlenme biçimi ve insanların bireysel ve toplumsal var oluşlarını tanımlama yöntemi olarak demokrasinin bir rejim biçimi olmayı aştığı görüşündedir.

Demokratik toplumlarda egemen olan halktır, bunun açılımı ise yurttaşların kamu işlerine katılımıdır (Can, 2004: 60). Bu durum, vatandaşların daha

özgür olacağı çağrışımı yapsa da, Tocqueville, demokratik/ eşitlikçi toplumun zorunlu biçimde özgürlükçü olacağını düşünmez. Toplumsal yapı demokratikleştikçe bütün siyasal rejimler kendilerini demokratik olarak adlandırma ve mevcut baskıları ve ayrıcalıkları gizleme çabasına yönelecektir. Ancak Tocqueville, toplumsal tip ile yönetsel tip arasında ilişki mevcut olsa da; toplumsal bir tipin yönetsel bir tipi içermeyeceğini düşünür. Demokratik toplum özgürlükçü olabileceği gibi, despot da olabilir; her iki seçeneğe de açıktır (Aron, 1994: 439, 422,432, 447). Aristokrat bir kökenden gelen Tocqueville, ne demokratik dönüşüme karşı çıkar veya bu dönüşümün önlenebileceğini düşünür ne de demokrasiyi yüceltme çabasına yönelir.

Amerika'da Demokrasi'nin I. cildinde Birleşik Devletler'in sosyolojik analizine yer verirken, II. Ciltte "aristokratik toplum" ile "demokratik toplumun ideal tipi"ni oluştur (Aron, 1994: 445). Ona göre, Amerika Birleşik Devletleri eşitliğin ve çağdaş demokrasinin en ileri düzeyde gelişmiş olduğu toplumdur. Amerikalılar doğal olarak belli kanunları ve siyasal özellikleri olan demokratik bir toplumda yaşamaktadırlar. Amerikan toplumunun kuruluş aşamasındaki farklılıkları Amerikalıların Avrupa'nın eski aristokrat toplumlarının bilmediği birçok duygu ve düşünceye sahip olmasına yol açmıştır. Demokratik toplumsal yapı eski alışkanlıkları ve ilişkileri yıkmakta yerine yenilerini ikame etmektedir. Tocqueville bu büyük dönüşüme "demokratik devrim" adını verir (V. II.B.I.C.Int.).

"Demokratik devrim" Eski Dünya'da daha sıkıntılı gerçekleşirken, Amerikalılar demokratik devrimin sıkıntılarıyla karşılaşmadan demokratik bir topluma ulaşmışlardır. Bu toplumsal dönüşümü bazıları kontrol altına alınabilecek geçici bir durum olarak görmekte; diğerleri ise bu değişimi, yönü tersine çevrilemez tarihsel bir ilerleme olarak görmektedir. Tocqueville ise, değişimi değer yargılarından bağımsız ve nesnel biçimde inceler: Değişim, güçlü tarihsel ve sosyolojik nedenlerinden dolayı kaçınılmazdır; ama bu kaçınılmazlığın değişimin, bireysel mutluluğu ve toplumsal iyiliği mutlak olarak artıracığı biçimde algılanmaması gerektiği uyarısında bulunur (V.II.B.II.C.III). Ona göre, demokratik toplumlarda aristokratik toplumsal kurumlardan ve ilişkilerden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaz. Her ne kadar aristokratik toplumda mevcut olan hisler, arzular, değerler ve kötü duygular demokrasilerde ortaya çıksa da; bunların eski davranış kalıplarını yeniden üretmesini beklemez. Demokratik devrimin tamamlanmasıyla bu davranış kalıpları da geride kalır (V. II.B.II.C.IV). Tocqueville, aristokratik toplumun bazı kurumlarını, değerlerini ve kavramlarını yeni toplumda yaşatmaya çalışanların başarısızlığa mahkûm olduklarını belirtir. Artık koşullarda eşitsizliğin sağladığı ayrıcalıkları sürdürmek mümkün olmadığı için; koşullarda eşitliğin getirebileceği faydalara

yönelinmelidir. “Hiç kimse dünyanın şu anki halinin eskisinden daha ileride olduğunu kesin olarak söyleyemez, fakat günümüzdeki durumun eskisinden çok farklı olduğu oldukça açıktır” (V.II.B.IV.C.VIII). Demokrasi, aristokrasinin köylüden krala kadar topluluğun bütün üyelerini birbirine bağlayan zincirini kırmış, parçalamıştır. Zincirin her halkası artık ayrı bir yere yerleşmiştir. Sosyal koşullar daha eşit olmaya başlayınca, her bir insan kendisinin efendisi olmakta ve kendi kaderleriyle baş başa kalmaktadır. Yeni insan kimseye borçlu olmadığı gibi kimseden bir şey de beklemez, kendini sürekli yalnız hisseder (V.II.B.II.C.II).

Tocqueville, 1831-1832 Amerika seyahati sırasındaki gözlemlerini kaleme alırken, dünyanın ilk büyük demokrasinin anarşiye yakınlaştığı uyarısında bulunur (Field, 2006: 41). Ona göre, insanlık onuruna yönelik demokratik tehdit, geleneksel despotizmin yönelttiği tehditten daha büyüktür. Geleneksel hiyerarşik yapının modern kitle toplumu içinde çözülmüş olması, bireylerde ontolojik güven duygusunu yok eder (Hancock, 19987: 14). Modern demokratik devrim de, kişilik-dışı erk ve soyut ilişkilerin güven duygusunu ortadan kaldıracığı bir yöne doğru gidebilir.

Tocqueville'in “demokratik” olarak tanımlandığı toplumsal yapıyı, Friedman (2000) “yatay toplum”, Taylor (2006) ise “doğrudan erişim toplumu” olarak adlandırır. Demokratik toplumun hiyerarşik yapıları alt-üst eden bir özelliği vardır. Toplum, birbirinin aynı olan ve aynı haklara sahip olan bireylerden oluşur. Modern zamanda krallar ve din adamları birer vatanışa dönüşerek “halk”ı oluşturan sıradan bireyler haline gelmiştir. *Yatay toplum*, hiyerarşik ilişkilerin ve toplumsallığın merkezinin olmadığı toplum, olarak tanımlanır. Bu toplumda siyasal ilişkiler değiştiği gibi aile ve topluluk içi ilişkiler de değişime uğrar. Örneğin, ailede baba artık hiyerarşinin merkezinde veya zirvede değildir. Büyük çocuklar ile küçük çocuklar arasında da miras ve diğer haklar açısından bir ayrıcalık yoktur. Geleneksel toplumda var olan ayrıcalıklar, modernleşme sürecinde ahlakî ve hukukî dayanaklarından yoksun kalmıştır. Ayrıcalıkların ortadan kalkması sosyal hareketliliğin artışıyla ters orantılı bir süreçtir. Yatay toplum, bir devingenlik toplumdur (Friedman, 2002: 20). Bu nedenle, modern toplumda hiç kimse sosyo-ekonomik statüsünden emin değildir. *Doğrudan erişim toplumu*, halkın her bir üyesinin halk için aracı var ve erişilebilir olmasını ifade eder. Doğrudan erişim toplumunda herkes merkeze aynı yakınlıkta (veya uzaklıkta) ve toplumun bütününe doğrudan açıktır. Modern yurttaşlık kavramıyla birlikte, “hiyerarşik bir kişiselleştirilmiş bağlar düzeninden gayri şahsî eşitlikçi bir düzene, dikey bir dolaylı erişim dünyasından, yatay, doğrudan-erişimli toplumlara” ge-

çildiği için (Taylor, 2006,155) devlet ile birey arasındaki her çeşit aracı kurum ortadan kalkmıştır.

KOŞULLARDA EŞİTLİK

Eşitlik, demokrasi kültürüyle birlikte gelişen modern bir kavramdır. Demokrasinin modernlik öncesinde uygulama biçimlerine rastlanılsa da bu uygulamaların eşitlikten çok uzak olduğu bilinmektedir. Örneğin Antik Yunan demokrasisinde bir sitede yaşayanların küçük bir kısmı vatandaşlık hakkına sahipti. Kadınlar, yabancılar ve kölelerin siyasal katılım hakkının olmadığı, sınırlı bir demokrasiydi bu. Modern demokrasi düşüncesi, temelleri doğal hukuk öğretisine dayandığından, insanlar arasındaki hukuksal ayrıcalıkları hedef almış ve fırsat eşitliği (koşullarda eşitlik) modern bir olgu haline gelmiştir. Vatandaşlar eşitlik hakkını kanunlardan değil, insan olmalarından alır. Artık eşitlik temellendirilmeye ihtiyaç duyulmayacak kadar kabul görmüştür. Fransız ve Amerikan devrimleri eşitlik ilkesini, modern toplumsal değişme biçimlerinin ve toplumların yeniden düzenlenmesini talep eden sosyal hareketlerin temel direklerinden biri durumuna gelmiştir (Turner, 1997: 18-20). Eşitlik, artık demokrat ve çağdaş olmanın bir ölçüsüdür. Vatandaşların sosyal eşitlikleri onların sosyal özgürlüklerini pekiştirici bir etki yapar. Vatandaşlar devlet yönetimine ve diğer sosyal/siyasal birliklere katılma hakları açısından da eşittir. Yine de demokratik toplumlarda bir hükümet kanunlar yaparak vatandaşların özgürlüklerini sınırlama yoluna gidebilir (Woldring, 1998: 36). Bu da demokratik yönelimin esas olarak özgürlükçü olmaktan çok eşitlikçi olduğunu gösterir (Aron, 1994: 432). Eşitlik Tocqueville'in yazılarının başat kavramıdır. *Amerika'da Demokrasi* kitabının ikinci cildinde çağdaş toplumlarda eşitlik olgusunu inceler. Onun için üzerinde durulması gereken yeni olgular teknik ve ekonomik nitelikli olmaktan çok, toplumsaldır ve bu yenilikleri koşulların eşitliğini çözümleyerek anlamak mümkündür (V.II.B.II.C.I).

Amerika seyahati (1831-2) sırasında Tocqueville'in ilgisini en çok siyasal karakterden kanunlara kadar görülen koşullarda eşitlik çeker. Ona göre, Amerikan demokrasisinin en belirgin özelliği koşullarda eşitliktir. Eşitlik, diğer toplumlara örnek olacak biçimde Amerika'da ileriye gitmiştir. Amerikan geleneksel hukuku, babanın mirasını çocuklar arasında eşit bir biçimde paylaştırarak fırsatları eşit hale getirmiştir (George, 1922: 13). Demokrasi çağının "tuhaf ve baskın gerçeği koşullarda eşitliktir". İnsanları artık eşitliğe duyulan sevgi harekete geçirmekte ve eşitlik her şeye tercih edilmektedir (V.II.B.II.C.I). Tocqueville, Amerikan siyasal hayatındaki demokrasinin ve Amerikan gündelik yaşantısındaki koşulların eşitliğinin Avrupa'da da hızla yayılmakta ol-

duğunu belirtir. Her iki olgu da yüzyıllardır gerçekleşen tarihsel olayların birer sonucudur:

“Bizim tarihimizin sayfalarına baktığımızda yedi asırlık süre içinde eşitliğin gelişimine hizmet etmemiş bir büyük olay bulmak neredeyse mümkün değildir. Haçlı seferleri, İngiliz soylu kırımı ve onların mallarının bölüşülmesi, ateşli silahların icadı, köylüleri ve soyluları savaş meydanında eşit hale getirmiştir. Matbaa bütün sınıfların düşüncesini aynı kaynaklara açık hale getirmiştir. Posta hizmetlerinin örgütlenmesi aynı bilgiyi yoksulların kulübesine ve sarayların kapısına ulaştırmıştır. Protestanlık cennetin yolunun bütün insanlar tarafından benzer biçimde bulunabileceğini göstermiştir. Amerikanın keşfi, fırsatlara ilişkin binlerce farklı imkân sunmuştur ve zenginlerin ve yoksulların macera ve belirsizliğine ortam olmuştur... Koşullarda eşitliğin büyük gelişimi, sonunda tanrısal inayetin bütün özelliklerini içinde barındıran bir şansa dönüştür. Bütün insanlar gibi bütün olaylar da onun gelişimine hizmet etmiştir” (V.I.B.I.C.Int.).

Eşitliğin biri sivil diğeri siyasal iki temeli vardır (Mitchell, 2002: 7). Tocqueville, koşullarda eşitliğin sivil toplum üzerinde etkilerinin siyasal yönetimdeki etkilerinden daha az olmadığını gözlemler. İncelemelerini derinleştirdikçe koşullarda eşitliğin varlığını daha derinden kavrama imkânı bulur (V. I.B.I.C.Int.). O demokratik toplumları monarşik ya da oligarşik siyasal sistemlerle değil, aristokrasi/feodalite gibi sosyal bir sistemle karşılaştırır. Siyasal eşitlikten çok, sosyal eşitlik üzerinde durur. Sosyal eşitliğin siyasal eşitlikten daha derinlerde olduğunu düşünür (George, 1922: 13). İnsanlar yönetim içinde eşit biçimde yer almasa da eşitlik var olabilir. Ona göre eşitlik ilkesi, siyasal alan içinde başarılı olmadan da sivil toplumda yerleşebilir. Sivil eşitliği, aynı hayat tarzı içinde yaşama ve aynı zenginlikleri aramada eşit haklara sahip olma olarak tanımlar (V.II.B.II.C.I).

Koşullarda eşitlik bir özgürleşme imkânı olduğu kadar, özgürlüklere karşıt bir biçimde de gelişebilir. Tocqueville, demokrasi gibi koşullarda eşitlik olgusunun da Batı tarihinin bir özelliği olduğunu düşünür ve bunları engellemesini mümkün bulmaz. Onun amacı, demokrasi ve koşullarda eşitliği özgürlüklere zarar vermeyecek biçimde düzenlemektir. İnsanın özgürlükten aldığı tat ile eşitlikten aldığı tadın birbirinden farklı olduğunu belirten Tocqueville, son tahlilde “insanlar tamamen özgür olmadan tamamen eşit olamazlar” der (V.II.B.II.C.I). Çünkü eşitlik başka kurumsal güçler tarafından dengelenmedikleri durumlarda, bireylerin birbirine benzemesine, farklılıklarının ortadan kalkmasına ve anonimleşmesine yol açabilir. Bu durum, bireylerin siyasal ve sosyal etkinliklerdeki gücünü zayıflatarak, kitle toplumuna ve totaliter nite-

likli bir despotizme neden olur (Nisbet, 1990: 123). Kitle toplumunun dayanağı aktif sosyal ve siyasal katılımlarda bulunan halk değil, karar alma süreçlerinin merkezileşmesiyle yalnızlığa ve sessizliğe gömülen bireylerin meydana geldiği yığındır (Swingewood, 1996: 17).

Koşulların eşitliğini sağlayan toplum, yüksek düzeyde bir sosyal hareketliliğe açık bir toplumdur. Demokratikleşme sürecinde kamusal ayrıcalıkların ortadan kalkması, parayı sosyal tabakalaşmanın en önemli aracı haline getirmiştir. Bireylerin yaşam koşullarını dönüştüren ve ailelerin yükselmesine veya düşmesine neden olan para ne kadar hızlı el değiştirirse bireyler o kadar umutsuz bir biçimde onu elde etme çabasına sürüklenir. Böylece, kazanç aşkı ve aç gözlülük, eşitlikçi toplumlarda ortak tutku haline gelir (Tocqueville, 2004: 40). Tocqueville, kapitalist toplumdaki ekonomik ilişkileri çözümlerken olgulara sınıfsal açıdan değil, birey açısından yaklaşır. Serbest ekonomik sistem içinde bireyin dramı onu daha yakından ilgilendirir. Bu durum, Aron (1994: 446)'un da belirttiği gibi, Tocqueville'in ekonomik yapıyı bilmediği anlamına gelmez. Yeni toplumda insanlar koşullarda eşitliğe her şeyden daha çok önem verir. Tocqueville, çağdaş insanın özgürlükten çok eşitliğe daha arzulu olduğu bilindiği halde, bu durumun nedenlerinin yeteri kadar analiz edilmediğini ve kendisinin, bunları göstermeye çalışacağını belirtir (V.II.B.II.C.I).

Tocqueville'e göre, eşitlik ve özgürlük aralarında sürekli gerilim olan iki kavramdır. Eşitlik, demokratik toplumlara özgü bir kavramdır, ancak bu toplumlarda var olabilir, özgürlük ise demokrasi olmadan da vardır. Ayrıca demokratik eşitliğin varlığı özgürlüğü garantilemez (Fukuyama, 1994: 353-6). Özgürlük dünyada farklı zamanlarda farklı formlarda görülmüştür. Özel bir sosyal duruma bağlı olmadığı gibi, özgürlük demokrasi çağının alamet-i farikası da olamaz. Demokrasi çağının en önemli değeri eşitliktir. Eşitlik, insanları harekete geçirmekte ve başka herşeye tercih edilmektedir (V.II.B.II.C.I). Tocqueville, öncelikle sosyal değişim koşullarında özgürlüğün nasıl korunacağı ve sürdürülebileceğini ortaya çıkarmaya çalışır. Özgürlük kavramına eşitlik kavramından daha çok önem verir ve bu kavramı severek kullanır. Eşitlik kavramına ise bazen coşkulu, bazen mesafeli ve kuşkulu, bazen de korkuyla bakar. İnsanların zihinlerine kıskançlık ve bencillik tohumları eken eşitlik onu korkutur (Goldberg, 2001: 293; Nisbet, 2007: 114, 123-4). Özgürlük kavramından "yasaların koruması altında herkesin güvenliğini anlar. Özgür olmak, güçlülerin ya da otoritelerin keyfi davranışlarıyla karşı karşıya kalmamaktır. Keyfiliğe karşı bu koruma azınlığı da kapsamalı ve halkın haklarını kötüye kullanmasını yasaklamalıdır". Özgürlüğün ilk koşulu yasalara bağlılıktır. Tocqueville, devlet fonksiyonlarının gelişmesinin ve yönetsel merkezi-

leşmenin, özgürlüğe zarar vereceğini düşünür (Aron, 1994: 440). Modern toplumlarda doğal hale gelmiş kötülüklerin yalnızca özgürlük tarafından durdurulabileceğini belirtir:

“Gerçekten de, yurttaşları birbiriyle yakınlaşmaya zorlamak üzere, koşullarının bizatihi bağımsızlığı sayesinde içinde yaşadıkları yalnızlıktan çekip çıkarabilecek onları canlandıracak ve hergün uzlaşmanın, ortak çalışmaların pratiğinde, karşılıklı olarak birbirlerini ikna etmenin ve birbirinden tat almanın zorunluluğuyla bir araya toplayacak tek şey, yalnızca özgürlüktür. Yalnızca özgürlük, vatanın her an üstlerinde ve yanı başlarında olduğunu onlara göstermek ve hissettirmek üzere, paraya tapmaktan ve özel işlerinin gündelik küçük hayhuyundan kopartmaya muktedirdir onları; yalnızca özgürlük zaman zaman daha enerjik ve daha yüce tutkuların refaha karşı duyulan aşkın yerini almasını sağlar, tutkuya servet edinmekten daha önemli hedefler gösterir ve insanların kötülüklerini ve erdemlerini görüp yargılamaya imkân veren ışığı yakar” (Tocqueville, 2004: 41-2).

Tocqueville, Fransız geleneği ve kültürünün özgürlüklerin gelişimine uygun bir zemin oluşturmazken, Amerikan geleneği ve kültürünün özgürlüklerin gelişimi için elverişli bir zemin sunduğunu gözlemler. Fransa'nın geleneğinden şiddet içeren bir devrimle kurtulduğu için, özgürlüklerin gelişimini engellediğini düşünür. Devrim şiddettir ve yasalara saygıyı küçümser. Özgürlük ise yasalara saygı ve uzlaşma geleneğinin bir ürünüdür (Aron, 1994: 444). Fransız Devrimi'nin en önemli tarihçilerinden biri olan Tocqueville, devrim sürecinde özgürlüklerin askıya alınması endişesiyle, siyasal devrimlerin hepsine kuşkuyla bakar.

BİREYCİLİK VE DOĞURDUĞU SORUNLAR

Tocqueville'e göre, demokratik toplum zorunlu olarak özgürlükçü bir toplum değildir. O *Amerika'da Demokrasi* kitabının II. cildinde demokratik/eşitlikçi bir toplumun özgürlüklere olduğu kadar, despotizme de açık olduğunu göstermeye çalışır. Demokrasi kültürü içinde insan kendini toplumun üyesi olarak değil birey olarak algılar. “Koşullarda eşitlik ne kadar artarsa bireylerin gücü o oranda azalır ve kalabalığın akışında birbirlerini fark etmeleri o derece zorlaşır” (V.II.B.II.C.VI). Ona göre bireycilik, demokrasinin kaçınılmaz bir sonucudur. Demokrasinin tanımlayıcı özelliği kitlelerin oluşmasına neden olan eşitlik değil özgürlük olmalıdır (Kateb, 2003: 293,275). Demokrasi eşitlikçi değerlerin ortaya çıkardığı kitlelere ne kadar bağımlı hale gelirse, temsili demokrasi veya halk oylamasına dayalı bir diktatörlük o kadar kendine imkân bulur.

Demokrasinin bulunduğu yerlerde hem demokratik hem de antidemokratik görünümüleri olan bireycilik de mevcuttur. Tocqueville, serbest bırakılan insanların toplumsal ve siyasal sorunlar karşısında kayıtsız kalacağını düşünür. Ona göre, "birey, vatandaşın en kötü düşmanıdır". Çünkü "birey, ortak çıkar, iyi toplum ya da adil toplum konusunda kayıtsız, kuşkucu ya da ihtiyatlı olma eğilimini gösterir" (Bauman, 2005: 65). Bu ise bürokratik yapının ve siyaset kurumunun her bir birey üzerinde baskı uygulama olanağını artırır. Tocqueville, Amerika'da bulunduğu süre içinde demokratik ve aşırı bireyselleşmiş toplumların despotizmin yerleşmesi için bazı kolaylıklar sağladığını gözlemler (V.IV.B.II.C.VI). Ona göre, demokratik toplumların karşı karşıya kaldığı en önemli tehdit, "demokratik despotizm" ve "çoğunluğun despotizmi"dir.

Demokratik despotizm, devlet bürokrasisinin hayat tarzlarını ve sosyal hayatın tüm alanlarını düzenlemesi; insanların merkezi yönetimin siyasal baskılarına maruz kalmasıdır. Devlet bunu yaparken siyasal partiler aracılığıyla temsili demokrasiye bağlı kalır. Vatandaş atomlaştığında merkezi devletin devasa kaynakları karşısında güçsüz hale gelir; devlet dengesiz gücün avantajlarına sahip olur ve vatandaşları üzerindeki gücünü kötüye kullanabilir. Tocqueville, birbirinden tecrit edilmiş bireylerin burjuvazi ve bürokrasi tarafından da kolayca yönlendirileceğini düşünür. O, kitle toplumunda bürokrasi olgusunun doğuracağı tehlikelerden ilk söz eden kişidir (Kahraman, 2006-7: 255). Tocqueville'e göre, toplumsal sorunların çözümünde "merkezileşmiş kamusal düzenlemenin gerekli olduğu yolundaki konsensüs'ün artması" ve devlet kurumlarının sağlık ve işsizlikle mücadele gibi konularla daha fazla ilgilenmesi, sivil toplumun kamusal sorunların çözümündeki başarısını azaltır. Devletin eli ve gözünün gündelik yaşama daha fazla karışmasıyla, demokratikleşme hız kaybeder. Devlet yönetiminin yaşamın her alanını kapsamaması, yeni bir olgudur (Keane, 2004: 78-80).

Çoğunluğun despotizmi ise, çoğunluğun oyu ile iktidara gelen siyasal partilerin, bireyselleşmiş toplumlarda her istediklerini rahatlıkla yapabilme imkânı bulmasını ifade eder. Vatandaşlar kamusal işlerden kaçtığı zaman, çoğunluk tarafından gerçekleştirilen yönetim azınlık tarafından gerçekleştirilen yönetime dönüşür. Siyaset birkaç kişi, kurum veya grubun işi haline gelir. Böylece toplumun parçaları sonunda ilgisizleşerek ve atomlaşarak despotlaşır. Despotluğun potansiyel formu "çoğunluğun despotizmi"dir. Vatandaşların çoğunluğu siyasal yönetimi eline geçince, devlet kurumlarını azınlığa baskı yapmak amacıyla kullanabilir. Tocqueville, insanların despotizm altındaki bir eşitliği, aristokratik toplumdaki özgürlüğe tercih edeceğini ileri sürer (Kateb, 2003: 294-5; Klein, 1999: 214). Çoğunluğun iradesini "toplumsal irade" olarak

tanımlayan ve “çoğunluğun yanılmazlığı”nı savunan Rousseaucu siyaset felsefesinin yaygın etkilerinin bulunduğu demokratik tecrübenin erken bir döneminde Tocqueville'in çoğunluğun despotizmini fark etmiş olması bir ileri görüşlülük olarak görülebilir.

Demokratik toplumlarda eşitlik, anarşi ve kölelik tehlikesini gizler. Ayırışma, tecrit ve özerklik rahatlıkla anarşiye yol açabilir. Tecrit edilmiş özerklik durumunda despotizm ve kölelik belirebilir. Bireyler toplumda sıkı bir bağ kuramazsa kamusal yararı unutabilir ve devlete bırakılan her şey zamanla bir yönetsel bürokrasiye dönüşür. Bu süreçte cehalet, eşitliğe eşlik eder (George, 1922:13). Eşitlik sonuçları denetlenemediği zaman zararlı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, Tocqueville bir yandan eşitliğe hayranlığını belirtirken, diğer taraftan da ondan duyduğu korkuyu açıkça dile getirir (Mitchell, 2002: 10). Bu demokraside vatandaşlar merkezi gücün yıkıcılığına ancak birleşerek direnebilir. Tocqueville'de birliğin temel ilkesi, “bireyden ve devletten şüphe duymak”tır (George, 1922: 15). Modern toplumlarda siyasetin doğası despotizme yol açtığı gibi aşırı bireycilik de despotizmin kaynağını oluşturur:

“Despotizmin olası dünyadaki görünümünün yeni özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Gözlemlediğim ilk şey, kendilerini kendi çıkarlarına adanmış, eşit ve benzer olan bir yığın insan. İnsanlık algısı çocukları ve yakın arkadaşlarıyla sınırlı olan birbirinden ayrı biçimde yaşayan bu insanlar birbirlerinin kaderlerine yabancısıdır. Diğer vatandaşlarla yakın olmasına rağmen onları görmez, onlara temas edebilir fakat onların varlığını hissetmez, o vardır fakat sadece kendisiyle ve sadece kendisi içindir, ailesi onun için hâlâ mevcutsa da o evsiz/vatansız hale gelmiştir. Bu insanların üzerinde devasa bir totaliter güç yer alır. Bu güç onların güvenliklerini sağlar ve kaderleriyle ilgilenir. Bu güç mutlak, kesin, düzenli, akıllı ve ılımlıdır. Eğer bu otorite insanları yetişkin bir hayata hazırlamak isteseydi bir babanın otoritesi gibi olurdu, fakat o insanları sürekli bir çocukluk döneminde tutmanın yollarını arar... Böyle bir hükümet onların mutluluğu için arzuyla çalışır, fakat aynı zamanda mutluluğun tek vasıtası ve tanımlayıcısı olmak ister; onların güvenliğini sağlar, onların gereksinimlerini tahmin eder ve karşılar, memnuniyetlerine ortam sağlar, temel ilgilerini yönetir; miras, mülkiyet ve üretim işleriyle ilgilenir. Böylece bireyin özgür eylemlere ihtiyaç duymasını daha yararsız ve daha az başvurulmuş bir yöntem haline getirir. Bireylerin iradesini dar bir alana mahkûm eder ve bir insanın kendine olan faydasını imkânsız hale getirir. Eşitlik ilkesi insanları bunlara hazırlar; insanları bunlara katlanmaya ve bunları faydalıymiş gibi görmeye hazırlar” (V.II.B.II.C.VI).

Despotizmin çehre değiştiren bu görünümü, Tocqueville'i endişeye sevk eder. Bu gelişmeler demokratik devrimin asıl zaferini ve özgürlük ile eşitliğin

amaçlarını tehlikeye düşürür (Keane, 204: 80). Modern toplumlarda insanları birbirine bağlayan kast, sınıf, lonca gibi bağlar olmadığından yalnızca kendilerini düşünmeye ve her türlü kamusal erdemin bastırılmış olduğu dar bir bireycilik içine çekilmeye eğilimlidir (Tocqueville, 2004: 40). Bu psikolojik durum, bencillğe oldukça yakın durmaktadır.

Tocqueville, bireycilik ile bencilliği ayırtırmaya özen gösterir. Bireycilik demokrasi kaynaklı yeni bir kavramdır. İnsanların kendilerini gruplar halinde ifade ettikleri ve her bir grubun kendi çıkarını gözettiği aristokrat/feodal sistemde ise bu bireycilik kavramına ihtiyaç yoktu (Tocqueville, 2004: 168). Bireycilik, bireyin kendi hayatını, mahrem alanını oluşturmak için, yaptığı bir düzenlemedir. “Demokratik eşitlik çağında her insan kendi görüşünü kendi içinde arar, bütün ilgilerinin merkezinde kendisi bulunur. Bireycilik, yeni fikirler getiren yeni bir ifade tarzıdır”. Bireycilik topluluğun her bir üyesini kitleden/toplumdan ayırarak arkadaşları ve ailesiyle bir kenara iten sakin ve olgun bir histir. Bireyselleşmiş insanın kendine küçük bir yaşam alanı kurmayı başarabilmesi, onun toplumdan ayrılmasını daha da kolaylaştırır. Bencillik, içgüdülere yenik düşmenin ürünüdür. Bireycilik ise içgüdülerden değil, yanlış değerlendirmelerden ortaya çıkar. Bireycilik, uzun vadede bencillğe dönüşebilir. Bencillik insanlık tarihi kadar eski ve her türlü toplumlarda görülen bir olgudur. Bireycilik ise, koşullarda eşitliğin ortaya çıkardığı çağdaş demokratik toplumlara özgüdür. Koşullarda eşitliğin artışı bireyciliği de tehlikeli hale getirebilir (Vol. II. B.II.2. C.II).

Koşullarda eşitliğin artmasının uç noktaya götürdüğü bireyciliğin yol açtığı bencillik, demokratik toplumlarda despotik eğilimleri besler ve kuvvetlendirir. Eşitlik, bireycilik, bencillik ve despotizm arasındaki ilişkiyi Tocqueville şöyle açıklar:

“Korkuya dayalı bir doğası bulunan despotizm, hiçbir durumda insanları parçalı halde tutacağı bir durumdan daha güvende olamaz, bu nedenle insanları parçalı halde tutmaya çok çaba harcar. İnsan kalbinin hiçbir sesi, parçalı durumu sağlamak için bencillikten daha etkili olamaz. Bir despot kendini sevmeyen kişileri, eğer o kişiler başkalarını da sevmiyorsa kolayca affedebilir. Despot devleti yönetirken halktan yardım talep etmez, yeter ki onlar kendi kendilerini yönetme arayışına girmesinler. Toplumsal refahı artırmak için güçlerini birleştirme çabası içine girenleri karışıklık çıkarmak ve asi davranmakla damgalar; diğer yandan kavramların gerçek anlamlarını deforme ederek hiçbir şeye ilgi duymadan kendi kendisiyle baş başa kalanları iyi vatandaşlar olarak adlandırır. Sonuçta despotizmin geliştirmeye çalıştığı kötülükler tam olarak eşitliğin geliştirdiği değerlerle aynıdır. Bu ikisi karşılıklı ve tehlikeli biçimde birbirini tamamlayan ve birbirine yardımcı olan şeylerdir. Eşitlik insanları herhangi bir ortak bağ olmadan birbirinden ayrı olmaya sevk eder,

despotizm ise onları parçalı durumda tutmak için aralarında duvarlar örerek, başkalarını düşünmemeyi kamusal bir erdem haline getirir" (V.II.B.II.C.IV).

Tocqueville çağdaş demokratik devletlerde ortaya çıkan despotizmin farklı bir karakterde olacağını belirtir. Çağdaş despotizm, daha kapsamlı fakat daha nazik olacaktır; insanları işkence yapmadan onursuzlaştıracaktır. Despotizmin ortaya çıkmasını destekleyen aynı eşitlik ilkesi despotun baskısını da yumuşatır. İnsanlar ne kadar eşit ve benzer olurlarsa o kadar insancıl ve nazik olurlar (V.II.B.II.C.VI).

Demokratik/popüler despotizm biçimsel olarak özgürlükle uyum içindedir ve halk egemenliğinin gölgesinde var olur (George, 1922: 15). Demokratik despotizmi önlemenin yolu, demokratik özgürlüklerin kullanılmasıyla mümkündür. Demokratik toplumun bir görünümünü kitle toplumu ise bir diğer görünümü sivil toplumdur. Tocqueville'e göre, kitleler despotizmin kaynağıdır; sivil toplum ise demokratik özgürlükleri bireysel yalnızlığı ve despotizmi yok edecek biçimde kullanmanın tek yoludur.

SİVİL TOPLUM

Tocqueville, demokratik toplumlarda gönüllü birliklerin (sivil toplum örgütlerinin) ne kadar önemli olduğunu kavramış ve yazılarıyla bu konuda en etkili yazarlar arasında yerini almıştır (Klein, 1999: 213). Toplumsal değişme koşullarında özgürlüklerin korunmasına ve sürdürülebilmesine yönelik ilgisi, onu sivil toplumun önemini kavramaya ulaştırır (Goldberg, 2001: 393). Woldring (1998: 363)'e göre Tocqueville, vatandaşlar ile devlet arasında aracılık yapan sivil toplum örgütlerinin önemini geniş biçimde tartışan ilk siyaset felsefecilerinden biridir. Tocqueville'e göre örgütlenme, özgürlüğün temelini oluşturur. Aktif, tarafsız ve güvenilir vatandaşlardan meydana gelen sivil toplum, özgürlüğü yeni tehlikelerden korur. Sivil toplum kuruluşlarını iktidar partisinin baskısını (çoğunluğun despotizmini) kontrol etmenin ve zayıf bireyleri güçlendirmenin araçları olarak görür. Bireyden ve devletten duyduğu kuşku Tocqueville'i sivil toplumu kuruluşları ve gönüllü birlikler üzerine eğilmeye yöneltir (Mauritsen, 2003: 653; Maletz, 2001: 469,474; George, 1922: 15).

Tocqueville'e göre, örgütlenme özgürlüğü uygarlaşmanın aracıdır. Bu nedenle, çağdaş toplumlarda özgürleşmek isteyen bireyler örgütlenme bilimi hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Demokratik ülkelerde örgütlenme bilimi bilimin anasıdır; diğer bilimlerin ilerlemesi onun ilerlemesine bağlıdır. Eğer insanlar uygar olacaklarsa veya öyle iseler koşulların eşitliğine paralel olarak birleşme sanatı da büyümeli ve gelişmelidir (V.II.B.II.C.V). Demokratik top-

lumlarda uygarlığın bütün araçları örgütlenme özgürlüğü aracılığıyla ortaya çıkar (V.II.B.II.C.VII).

Tocqueville, sivil örgütleri, hükümetin olduğu kadar uzun süreli çoğulcu bir toplumun da tamamlayıcısı olarak görür. Dernekler ve diğer sivil toplum örgütleri aristokrasi sonrası sistem içinde hem sorunların çözülmesinde bir sivil inisiyatif olarak hem de devletle birey arasında aracı bir kurum olarak önemli bir yere sahiptir. Tocqueville, kitleler tarafından iktidara getirilen siyasal partilerin çoğunluğun tiranlığına veya demokratik despotizme yol açmasını önleyebilmek için, insanlara, sivil hayatta nasıl birlikte işbirliği yapacaklarını öğretmeye çalışır. Devlet bürokrasisi ve siyasal partilerin bireyler üzerinde gerçekleştirebileceği ölçsüz güç karşısında sivil toplum kuruluşlarını bir denge aracı olarak olumlar. Örgütlenme ve bilgi sahibi olmayı siyasal olumsuzluklarla mücadele için yeterli görür (V.II.B.II.C.VI; Field, 2006: 129, 135).

Eşitlikten kaynaklanan kötülüklerle mücadele etmenin tek yolu, sivil örgütlenme özgürlüğüdür. Bireysel olarak zayıf ve özgürlüklerini korumada yetersiz vatandaşlar diğer vatandaşlarla bir araya gelerek örgütlenmeyi öğrenmezlerse, despotizm eşitliğin artışına paralel bir artış gösterecektir. Burada sözü edilen siyasal değil, sivil hayattaki örgütlenmedir. İnsanlar gönüllü olarak birbirlerine yardım etmeyi öğrenmezlerse, bir yetersizlik durumuna düşeceklerdir. Tocqueville, dünyanın en demokratik ülkesinin insanların kamusal sorumlulukla kamusal işleri gönüllü olarak gerçekleştirmiş olduğu ülkeler olduğunu belirtir. Demokratik bir toplumun ayakta kalabilmesi için gündelik yaşamda işbirliği yapmayı, siyasal haklara sahip olmaktan daha gerekli bulur (V.II.B.II.C.V).

Tocqueville'in düşüncesinde sivil toplum kuruluşları siyasal demokrasiyi güçlendirmenin araçlarıdır. Bunu iki yolla yapar. 1) Siyasal katılım içinde vatandaşları eğiterek, 2) vatandaşların haklarını savunan politik bir güç olarak, (Klein, 1999: 214). Sivil toplum kuruluşlarının, çağdaş toplumlarda siyasal demokrasiyi güçlendirmenin dışında sosyal işlevleri de vardır. Modern sivil yaşamın ortak işleri büyük sayıda kitleleri bir araya gelmeye zorlar. Birleştirici ve eğitici işlev hem sivil toplum örgütlerinin hem de siyasal örgütlerin özelliklerindedir. Siyasal örgütler daha fazla insanı bir araya getirebilme yeteneğine sahiptir. Bu nedenle Tocqueville, siyasal örgütlere "büyük özgür okullar" demektedir. Siyasal örgütlenme özgürlüğü ile sivil örgütlenme tecrübesi arasında yakın ilişki vardır. Sivil örgütlerin varlığı siyasal örgütleri kolaylaştırır, diğer yandan, siyasal örgütler de olağanüstü bir biçimde sivil örgütleri güçlendirir ve geliştirir. Siyasal hayat örgütlenme sevgisini ve pratiğini daha da genelleştirir. Siyasal hayat, birlik arzusu ve her zaman ayrı yaşamayı seven in-

sanlara birleşmenin yollarını öğretir. Siyasal örgütlenme özgürlüğünün yasak olduğu ülkelerde sivil örgütlerin varlığına nadiren rastlanır (V.II.B.II.C.VII).

Tocqueville'e göre, sivil toplum kuruluşlarında gerçekleşen etkileşim ve işbirliği, bireysel Amerikalıları birbirine bağlayan sosyal bir yapıdır. Amerikalılar eşitliğin bireyleri tecrit durumunda tutma eğilimine karşı sivil toplum kurumlarını geliştirmişlerdir ve farklı toplumsal tabakaların bir araya gelebilmelerini sağlamışlardır. Bu birliklerde zenginler ile yoksullar ortak bir amaç etrafında bir araya gelir (V.II.B.II.C.IV). Amerikan demokrasisi başlangıçtan itibaren sivil toplum örgütlerinin en fazla görüldüğü demokrasi örneğidir. Amerika'da bireylerin kişisel bağımsızlıklarından çok komün halinde örgütlenmeye ve yerel sorunların çözümünde işbirliğine önem verilir (Maletz, 2001: 469). Amerika, sınırsız örgütlenme özgürlüğüne sahip olan dünyadaki tek ülkedir. Örgütlenme özgürlüğü burada siyasal alanda olduğu kadar sivil hayatta da geniş biçimde tecrübe edilir (V.II.B.II.C.VII):

“Yaşları, sosyal durumları ve karakterleri ne olursa olsun bütün Amerikalılar sürekli olarak örgütlenirler. Onlar sadece imalat ve ticaret için birleşmezler; örgütlenmelerinin binlerce tarzı vardır: Dinsel, ahlaki, ciddi hedefleri olan, ciddi hedefleri olmayan, genel amaçlı, özel amaçlı, büyük, küçük örgütlerdir bunlar. Amerikalılar, eğlenmek, eğitimi desteklemek, bar/otel yapmak, kilise yapmak, kitap basmak/yaymak, uzaklara misyoner göndermek, okul yapmak, hastane yapmak ve cezaevi yapmak için örgütlenirler. İngiltere ve Fransa'da devletin öncülük ettiği birçok iş Amerika'da bu örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir... İngilizler büyük işleri bile tek başlarına yaparken, Amerikalılar çok küçük işleri gerçekleştirmek için bile birlik oluştururlar” (V.II.B.II.C.V).

Tocqueville yönetsel despotizm karşısında sivil toplum örgütlerini olduğu kadar yerel birlikleri de savunur (George, 1922: 17-8). Yerel yönetimlerin çekiciliği sahip oldukları bağımsızlık ve iktidardan kaynaklanmaktadır. Yerel yönetimler bireysel özgürlüklerin ve yaratıcılığın gelişmesi için olumlu bir zemin hazırlayarak onların toplumsal ve siyasal hayata aktif katılımına imkân verir.

Demokratik despotizme karşı Tocqueville'in önemseydiği bir başka çağdaş olgu, gazeteler etrafında oluşan kamuoyudur. Gazeteler, kendiliklerinden birleşmeyi başaramamış büyük sayıda insan gruplarını kişisel çıkarlar olmadan da bir araya getirebilir. Bir düşünceyi binlerce kişinin aklına ancak bir gazete sokabilir. Bir gazete özel bir girişim olmadan her gün insanlara doğrudan seslenen bir tavsiye aracıdır. İnsanlar daha eşit ve bireysellik daha korku verici hale gelince gazetelerin önemi artar. Demokratik memleketlerde gazete ol-

mazsa ortak etkinlik gerçekleştirme imkânı zayıflar. Geniş kitlelere hitap eden demokratik örgütlerin gazetesiz yapmaları mümkün değildir. Gazeteler ile halk organizasyonları arasında bağlantı olması zorunludur; gazeteler örgütlerin, örgütler ise gazetelerin var oluş nedenidir (V.II.B.II.C.VI). Ona göre, gazeteler de sivil toplum kuruluşları gibi, uygarlaşmanın araçlarıdır.

Tocqueville'e göre, demokratik toplumların temel sorunu, eşitleştirici eğilimleri özgürlüklere zarar vermeden geliştirebilmektir. Bu sorun siyasal kurumları ortadan kaldırarak çözülemez. İnsanlar arası birincil ilişkilerin zayıfladığı dönemde etkili ve güçlü devlet kurumları özgürlük ve eşitlik gibi demokratik değerlerin geliştirilmesinde ve yaşatılmasında yeri doldurulamaz bir öneme sahiptir. Ancak, devlet despotizminin demokratik gelişmeleri durdurmaması ve gündelik yaşamı sıkıntılı hale getirmemesi için bu devasa gücü dengeleyecek ve gerektiğinde birey-devlet ilişkilerinde aracılık edecek sivil toplum kurumlarına ihtiyaç vardır. Bu nedenle, sivil toplum kurumları siyasal erk karşısında hukuksal özerkliğe sahip olmalıdır. Bu kurumlar, kendi kendini örgütleyen ve finanse eden bir yeterliliğe sahip olmalıdır. Devlet ile sivil toplumu birleştirmeye yönelik her türlü girişim demokratik devrimi tehlikeye atar. Sivil toplum tarafından eleştirilmeyen ve kontrol edilmeyen siyasal iktidar ise despotlaşma ve demokratik özgürlükleri yok etme potansiyeline sahiptir (Keane, 2004: 80-3). Demokratik toplumun sorunları karşısında uzak görüşlü olan Tocqueville'in, aşırı bireyselleşme ve bürokratikleşmenin olumsuzluklarından kurtulma aracı gördüğü sivil toplum kuruluşlarının berabesinde getirdiği sorunlara değinmemiş olması dikkat çekicidir. Bugün tıpkı siyasal yönetim gibi bir çeşit sivil toplum kuruluşları bürokrasisi de ortaya çıkmış, bu kuruluşların birçoğunu gönüllü kişiler yerine bu alanda profesyonelleşmiş kişiler yönetmektedir. Sivil toplum kuruluşları büyüdüğü oranda, bireylerin bu kuruluşlar içinde kendilerini ortaya koyma imkânı daralmaktadır. Tocqueville'in ortaya koyduğu bilgiyle bu sorunlar giderilemeyebilir, ancak onun özeleştirici yönteminin bir çıkış yolu sunması mümkündür.

SONUÇ

Tocqueville'e göre, modernleşme sürecinde bir eşitlik ve demokrasi çağına girilmiş; aristokratik toplumdan demokratik topluma geçilmiştir. O'na göre demokrasi, siyasal bir sistem olduğu kadar, temel niteliği "koşullarda eşitlik" olan bir toplum modelidir. O, koşullarda eşitlik ve toplumun demokratikleşmesini tersine çevrilmesi mümkün olmayan tarihsel bir süreç olarak görür. Ancak bu tarihsel sürecin değerlerde ve insan mutluluğunda ilerleme olarak algılanmaması uyarısında bulunur. Eşitlik ve demokrasi olguları içlerinde kendilerine özgü ciddi sorunlar barındırır. Eşitlik, kolektif sorumluluk duygu-

sunun azalmasına, bencilliğe yakın duran bir bireyselleşmeye ve kitleselleşmeye yol açabilir. Temsili demokrasi ve gelişmiş yönetsel bürokrasi ise vatandaşların siyaset yapma imkânını kısıtlayarak despotizme dönüşebilir. Tocqueville, aşırı bireyselleşme, kitleselleşme ve siyasetçilerin temsil yetkilerini kötüye kullanma sorunlarına çözüm olarak, örgütlenme özgürlüğünü kullanarak devlet ile birey arasında aracılık edecek sivil toplum kuruluşlarını hayata geçirmeyi önerir. Tocqueville'e göre, demokrasi değil, demokrasiler vardır; demokrasiye yönelik en büyük tehdit, demokrasinin kendi içinden gelir. Tocqueville, bir demokrat olarak demokrasinin ilk özeleştirisini yapmış ve okuyucularını da bu özeleştiriye davet etmiştir. Demokrasinin temel sorunu iç kaynaklı olduğu için, bu sorunlardan yine demokrasinin imkânlarıyla kurtulmak mümkündür. Tocqueville'in bu özgün bakışı, her demokratik açılım arayışında onun yeniden keşfedilmesine ve yazılarındaki nesnel bakışın ve derinlikli analizinin daha iyi anlaşılmasına neden olmaktadır. Bugün demokrasinin kendini aşma ve yenileme potansiyeline sahip olduğu daha yaygın bir kabul görmektedir.

Tocqueville, yeni toplumsal yapıya (çağdaş demokratik topluma) bir sosyal bilimci şüpheciliğiyle yaklaşmıştır. Bireyin, demokratik/eşitlikçi toplum içinde kendi sorunlarıyla baş başa kalmasından, bürokratik yapı ve iktidar partilerinin eylemleri karşısında bireyin gücünün zayıflamasından endişe duyar. Bu durum, onun muhafazakâr kanatta yer aldığı hatta aristokratik toplumsal yapıyı savunduğu yönünde algılara neden olmuştur. Tocqueville'in çağdaş demokratik toplumsal ve siyasal yapıya yönelttiği eleştirinin, geçmişin hiyerarşik/feodal toplumlarına duyulan bir özlemden değil, eşitlik ile özgürlük arasında bir denge özleminden kaynaklandığı açıktır. Yeni toplumdaki demokrasi ve eşitlik eğilimlerinin özgürlüğe zarar vermeyecek bir biçimde yönlendirilmesi doğrultusunda önerilerde bulunduğu liberal olarak adlandırılmaya daha yatkındır. Ancak yine de onu liberal-muhafazakâr adlandırmamızı gerektiren nedenler vardır. Devrimler söz konusu olduğunda Tocqueville'in muhafazakâr olduğunu söyleyebiliriz. Ona göre, tarihte büyük toplumsal ve siyasal dönüşümler kaçınılmazdır. Ancak o bu dönüşümlerin kendini ideallere kaptırmış öncü/aydın bir kadro tarafından devrim yoluyla gerçekleştirilmesi yerine, her bir toplumun kendi geleneği ile uyum içinde tedrici olarak gerçekleştirilmesinin daha az özgürlük kaybına ve şiddete yol açacağını düşünür. Rousseaucu totaliter demokratik eğilimlere kuşku ile bakan, bir ılımlı demokrasi taraftardır. O Rousseaucu demokrasinin zorunlu olarak eşitlikçi olabileceğini, fakat zorunlu olarak liberal/özgürlükçü olamayacağını fark etmiş, demokratik despotizm eğilimleri karşısında uyarılarda bu-

lunmuştur. Tocqueville'in uyarılarının yeterince anlaşılması için, sanki XX. yüzyılın totaliter sistemlerinin tecrübe edilmesi gerekmiştir. Tocqueville modern demokrasinin karmaşık doğası üzerine ilk dikkat çekenlerdendir. Tocqueville' göre demokratik tavır, onun düşünümsel doğasını kavramayı, kuşkucu, katılımcı ve sorun çözücü olmayı gerektirir. Bu nedenle, Tocqueville'in demokratik toplumlarda sorunlara getirmiş olduğu çözüm önerilerinden çok, bu toplumu analiz etmede getirmiş olduğu yöntem üzerinde durulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ARON, R. (1994) Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Korkmaz Alemdar, Ankara. Bilgi Yayınevi.
- BAUMAN, Z. (1997) Özgürlük, Çev. Vasif Erenus, İstanbul, Sarmal Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2005) Bireyselleşmiş Toplum, Çev., Yavuz Alagon, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BENETON, P. (1995) Toplumsal Sınıflar, Çev. Hüsnü Dilli, İstanbul, İletişim Yayınları.
- CAN, N. (2004) "Alexis de Tocqueville'de Toplumsal ve Siyasal Bir Olgu Olarak Demokrasi", Felsefe Dünyası, No. 410. ss. 55-64.
- ELIAS, N. (2000) Uygurluk Süreci-I, Çev. Emdir Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları.
- FIELD, J. (2006) Sosyal Sermaye, Çev. B. Bilgen ve B. Şen, İstanbul, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları.
- FRIEDMAN, L. M. (2002) Yatay Toplum, Çev. Ahmet fethi, İstanbul. İş Bankası Kültür Yayınları.
- FUKUYAMA, F. (1994?) Tarihin Sonu ve Son İnsan, Çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Simavi Yayınları.
- GEORGE, W. H. (1922) "Montesquieu and Tocqueville and Corporative Individualism", The American Political Science Review, Vol 16. No. 1, pp. 10-21.
- GLAZER, N. (2000) "Tocqueville and Reisman", Society, May/June 2000, pp.26-33
- GOLDBERG, C. A. (2001) "Social Citizenship and a Reconstructed Tocqueville", American Sociological Review, Vol. 66. No: 2, pp. 289-315.
- HANCOCK, R. (1998) "Tocqueville's Practical Reason, Perspectives on Political Science", Vol. 27, No: 4. pp. 212-218
- KAHRAMAN, H. B. (2006-7) "Tocquevilleci Demokrasi, Toplumsal İktidar ve Sivil Toplum Kaygıları", Doğu Batı, Yıl 10. Sayı 39, ss. 229-258.
- KATEB, G. (2003) "Democratic Individualism and Its Critics", Annual Review of Political Science, 2003/6 pp.275-305.

C. Özyurt: *Tocqueville'de Demokratik Toplumun Doğası*

- KEANE, J. (2004) "Despotizm ve Demokrasi", Çev. Levent Köker, (iç.) Sivil Toplum ve Devlet, Ed. John Keane, Ankara, Doğu Batı Yayınları, ss. 47-90.
- KLEIN, H. K. (1999) "Tocqueville in Syberspace: Using yhe Internet foe Citizen Associations", The Information Society, Vol. 15. pp. 213-220
- MALETZ, D. J. (2001) "Tocqueville on the Society of Liberties", The Review of Politics, Vol. 63, No. 3, pp. 461-483.
- MITCHELL, H. (2002) *America After Tocqueville: Democracy Agains Difference*, Cambridge, Cambridge, University Press.
- MOURITSEN, P. (2003) "What's the Civil in Civil Society? Robert Putnam, Italy and the Republican Tradition", Political Studies, Vol. 51, pp.. 650-668.
- NISBET, R. (1976-7) "Many Tocqueville", (In.) *American Scholar*, No: 46, pp. 59-75
- NISBET, R. (1990) "Muhafazakârlık", Çev. E. Mutlu, (iç.) *Sosyolojik Çözümlemenin temelleri*, (Ed.) T. Bottomore; R. Nisbet), Ankara, Verso Yayıncılık, ss. 97-133.
- NISBET, R. (2007) *Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek*, Çev. M. F. Serenli; K. Bülbül. Ankara, Kadim Yayınları.
- SENNETT, R. (2005) *Otorite*, Çev. Kamil Durand, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- SWINGWOOD, A. (1996) *Kitle Kültürü Efsanesi*, Çev. Aykut Kansu, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- TAYLOR, C. (2006) *Modern Toplumsal Tahayyüller*, Çev. Hamide Koyukan, İstanbul, Metis Yayınları
- TOCQUEVILLE, A., (1981) *Democracy in America*, Translated by Henry Reeve, New York, Modrn Library.
- TOCQUEVILLE, A., (2004) *Eski Rejim ve Devrim*, Çev. Turan Ilgaz, İmge Yayınları.
- TURNER, B. (1997) *Eşitlik*, Çev. B. S.Şener, Ankara, Dost Kitabevi.
- WOLDRING, H. E. S. (1998), "State and Civil Society in the Political Philosophy of Alexis de Tocqueville", *Voluntas*, Vol 9. No: 4. pp. 363-373